

2. SILINGVISTIČKE I AMBLEMATIČKE RAZGOVORNE GESTE

2.1. UZGOVORNE GESTE I PRAGMATIČKA EKONOMIJA USMENOG IZRAŽAVANJA U INTERAKCIJI LICEM U LICE

2.1.1. UVOD

U ovom poglavlju istražujemo kako uzgovorne geste doprinose pragmatičkoj ekonomiji i zalihosti sveukupnog iskaza.

Uzgovorne geste odnose se na vizualne suprasegmentalne manifestacije govorenoga jezika u kontekstu određene usmene interakcije licem u lice. Termin uključuje ulogu izraza lica, pokreta očiju, pokreta glave/ruku i pokreta tijela općenito, kao i dodira, držanja te rasporeda tijela u prostoru (proksemiju) tijekom usmene jezične djelatnosti. Istraživanja se temelje na bilježenjima cjelokupnoga uočljivog ponašanja (auditivnog i vizualnog) te analizi kratkih videosnimaka pripovijedanja i interakcije djece i odraslih.

Pobliže promatranje bilo koje usmene interakcije licem u lice otkriva govoreni jezik u njegovoj plurimodalnosti. Govoreni je jezik plurimodalan jer se u njegovoj realizaciji koristi više od jednog sredstva: verbalno, vokalno, vizualno, taktilno. Prema tome govoreni se jezik ne sastoji samo od riječi i izričaja određenog jezičnog sustava koji imaju zvuk i slijede određeni ritam, tempo i intonaciju, nego se on sastoji se i od stanki i tišine te pokreta tijela: držanja, pokreta ruku i tijela, izraza lica, kontakta očima te dodirivanja.

Usredotočujući se na vizualne manifestacije govorenog jezika u kontekstu interakcije licem u lice, koristimo termin *uzgovorne geste*.

Pod uzgovornim gestama podrazumijevamo sve vidljive pokreta tijela koji nisu motivirani neposrednom praktičnom svrhom, već proizlaze iz procesa usmenog iskazivanja unutar komunikacijske situacije.

Pokreti se tijela proučavaju na nekoliko razina:

- glava/lice: pokreti glave i očiju te izrazi lica
- od vrata do struka: držanje i pokreti ramena, ruku i dlanova
- ispod struka: držanje i pokreti nogu i stopala

Nadalje, tijekom navedenih promatranja treba također uzeti u obzir dodirivanje i prostornu organizaciju ili proksemiju protagonista tijekom interakcije.

Dok govorimo, pomičemo glavu i cijelo tijelo, a sugovornik koji nas sluša obraća pozornost i na naše riječi i njihovu prozodiju i na proksemiju, pokrete i držanje našega tijela. Dok govorimo, držimo sugovornika na oku, promatramo mu izraze lica, pokrete glave i očiju, pokrete ruku i tijela te držanje. Premda su navedeni aspekti usmene komunikacije do 80-ih godina

20. st. bili u lingvistici tek usputno spominjani, oni neizostavno utječu na govoreno (su)iskazivanje, oblikujući naš usmeni diskurs.

Od 1980-ih lingvistička se proučavanja sve više i više otvaraju prema ovoj problematici. McNeillov članak (1985) „So You Think Gestures are Nonverbal?“ („Mislite li da su geste neverbalne?“) i Kendonov članak (1986) „Some reasons for studying gesture“ („Razlozi za proučavanje geste“) uvelike su doprinijeli promjeni pogleda na geste utvrdivši da su jednako bitan dio usmenog govora, a ne neki nevažan, slučajni nusproizvod govorene aktivnosti.

Uzgovorne geste su bitan dio iskaza te pridonose pragmatičkoj ekonomiji i zalihosti ukupnog izraza govorenoga jezika u komunikaciji licem u lice.

Tipologija uzgovornih gesta korištena u ovome radu ima temeljno polazište u tipologiji J. Cosniera (1987: 296) donekle modificiranoj:

RAZGOVORNE GESTE:

AMBLEMATIČKE GESTE

UZGOVORNE GESTE

FONOGENE, SILINGVISTIČKE, SINKRONIZACIJSKE GESTE

SILINGVISTIČKE GESTE:

A) RITMIČKE

B) MODALIZACIJSKE

C) ILUSTRACIJSKE

- DEIKTIČKE
- IKONIČKE: KINEMIMIČKE, PIKTOMIMIČKE, SPACIOMIMIČKE,
- METAFORIČKE: IDEOGRAFSKE, GESTE POSUDE I PRIJENOSNICI
- VEZNE GESTE

SINKRONIZACIJSKE GESTE: FATIČKE I REGULACIJSKE

IZVANGOVORNE GESTE:

GESTE SAMOUSREDOTOČENJA

LUDIČKE GESTE

GESTE UDOBNOСТИ

U ovom je kontekstu termin *uzgovorna ili koverbalna gesta* mnogo širi od Cosnierovog termina koverbalnih gesta,⁶⁹ jer uzgovorne geste podrazumije-

⁶⁹ Franc. *gestes coverbaux*, J. Cosnier se koristi tim terminom isključivo za ritmičke, intonacijske geste. U stručnoj literaturi engleskoga govornog područja termin pokriva šire područje PMG manifestacija koje proizlaze iz govorene jezične djelatnosti u određenoj usmenoj interakciji.

vaju posturomimogestualne manifestacije koje proizlaze iz usmene govorne aktivnosti. Uzgovorne geste mogu biti: fonogene, silingvističke i sinkronizacijske. Ako su amblematičke geste⁷⁰ u govorenome diskursu popraćene odgovarajućim frazedom, i one u tome slučaju pripadaju uzgovornim gestama u širem smislu riječi.

Amblematičke geste čine relativno autonomnu skupinu u odnosu na uzgovorne geste u užem smislu riječi⁷¹ jer mogu biti protumačene u određenoj sociolingvističkoj zajednici kao samostalni nositelji iskaza ili u pratnji izgovorenog verbalnog izričaja. Manje ili više su standardiziranog oblika unutar određene sociokulturne jezične zajednice, pa ih se može navoditi i tumačiti neovisno od sadržaja pratećeg verbalnog segmentalnog izričaja:

- (1) Amblematička gesta za *novac* u francuskome i hrvatskome jeziku:
 <trljanje palca i kažiprsta: palac lagano trlja kažiprst>

- (1) Qu'est-ce que Lucie veut **acherer**? / Što Lucie želi *kupiti*?

⁷⁰ Amblematičke geste tvore u gornjoj tablici kategoriju za sebe jer u danoj situaciji mogu samostalno nositi iskaz, bez pratećeg izgovorenog iskaza.

⁷¹ Silingvističke geste su uzgovorne geste u užem smislu jer isključivo proizlaze iz govorne aktivnosti. One su suprasegmentalni dio iskaza. Radi se o tzv. *speech-framed gestures*, gestama koje se događaju unutar okvira usmenoga iskazivanja.

Interpretacija *uzgovornih* gesta izravno proizlazi iz njihove funkcije u ukupnom govorenom iskazu. Uzgovorne geste su *uokvirene govorom* (*speech-framed gestures*), tj. geste koje zauzimaju određeno mjesto u izričaju upotpunjavajući njegovu segmentalnu strukturu, primjerice:

(2) *Poljubila me* <**govornica se osmjehuje naginjući glavu ulijevo i, dok se smiješi, kažiprstom i srednjakom lijeve ruke lagano dodiruje desni obraz**>.

Efektivni smisao iskaza jest ***Drago mi je*** što me je (*djevojčica*) *poljubila nježno u obraz*. Sugovornik je vidio deiktičku gestu (taktilnu gestu pokazivanja prstom na obraz) koja upotpunjuje cjelokupni iskaz te modalizacijsku facijalnu gestu (nasmiješen izraz lica) koja izražava govorničin stav: *Drago mi je što je to učinila* (Pavelin 2002a: 67). Slušatelj kojemu je nedostupan vizualni dio ovoga govorenog iskaza, mogao je čuti samo **Poljubila me**,⁷² dok mu je ostatak iskaza bio nedostupan jer je prenijet vizualno na suprasegmentalnoj razini deiktičkom gestom ruke i modalizacijskom facijalnom gestom (*nježno u obraz, drago mi je*). Govornica je istovremeno uštedjela komputacijski napor izrade segmentalne ravni iskaza te na vremenu jer je linearni dio iskaza upotpunila vertikalnom dimenzijom na suprasegmentalnom planu. Usidravajući iskazivanje u gestikulacijski govoreni prostor, govornica je uspjela iskazati maksimum s minimalnim naporom i najbržim mogućim načinom. Uzgovorna posturomimogestualnost u danoj *verbogestualnoj sprezi* pridonosi pragmatičnoj ekonomiji cjelokupnog iskaza.

Općenito uzgovorne geste upotpunjuju segmentalni dio izričaja u odnosu na sintaksu, prozodiju te semantički i pragmatički sadržaj iskaza. Njihova interpretacija izravno proizlazi iz njihove funkcije u govorenom iskazu.

Kategoriji *uzgovornih gesta* pripadaju tri skupine:

1. *Sinkronizacijske* geste organiziraju razmjenu govorne aktivnosti i osiguravaju protok cjelokupne razgovorne interakcije među njezinim sudionicima. Govornikove su geste *fatičke*, a sugovornikove *regulacijske*.
2. *Fonogene* geste proizlaze iz aktivnosti fonacijskih organa tijekom usmenog govorenja (npr. pokreti usana). McGurk i MacDonald (1976) dokazali su da vizualne informacije utječu na slušnu percepciju odraslih ispitanika u istoj mjeri kao i auditivne informacije. Bilo kakvo neslaganje između vizualnog i auditivnog kanala uzrokuje promjene u slušnoj percepciji.

⁷² Blago uzlazne intonacijske krivulje

3. *Silingvističke uzgovorne geste* su suprasegmentalni dio iskaza neodvojiv od svojega segmentalnoga dijela. U ovoj skupini govornih gesta nalaze se geste koje McNeill naziva *ikoncima*, *metaforicama*, *deikticama*, *ritmičkim gestama* i *veznim gestama* (McNeill 1992:76). *Geste uokvirene govorom* (*speech-framed gestures*) zapravo su ili ikonici ili metaforici ili deiktici, kao i *modalizatori* ili *modalizacijske geste*, odnosno izrazi lica koji prenose stav sudionika razgovora prema vlastitim riječima i prema partneru u interakciji (Pavelin 2002a: 108-109). Sve geste uokvirene govorom, proizlaze iz sveukupnog ritma govorenja, pa su prema tome ili ujedno⁷³ ili isključivo ritmičke geste. Svaka od navedenih kategorija gesta može pripadati i skupini koheziva ili veznih gesta ako se ponavljaju u usmenome diskursu povezujući njegove dijelove u strukturnu suvislu cjelinu.

2.1.2. METODE I MATERIJALI

2.1.2.1. Ciljevi

Pokret i zvuk ili, preciznije, govorne geste, izgovorene riječi i njihova prozodija blisko su povezane u govoru. Cilj je ovog rada ispitati je li ta pretpostavka istinita kroz izravno promatranje sinergije pokreta i zvuka u govornoj interakciji licem u lice te pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja: Jesu li (uz)govorne geste marginalan ili ključan dio plurimodalnog iskaza? Ulaze li u interpretaciju sveukupnog iskaza? Koji je njihov doprinos u pragmatici usmenoga govora?

2.1.2.2. Podaci

2.1.2.3. Analiza podataka

Podaci u ovome poglavlju temelje se na mikroanalizama videosnimaka interakcija u učionici francuskog kao stranog jezika (djeca stara 9 i 10 godina u školi Francuske alijanse u Zagrebu), kao i isječaka televizijskog audiovizualnog materijala koji sadrži spontanu govornu interakciju. Svi ti podaci potječu iz knjige *Le Geste à la Parole*, objavljene 2002. godine. Ovo je poglavlje daljnja razrada pojedinih tema obrađenih u knjizi.

2.1.2.4. Transkripti

Mikroanalize se temelje na Cosnierovom etologijskom pristupu (Cosnier/Kerbrat-Orecchioni, 1987: 292):

⁷³ Razgovorne geste mogu istodobno vršiti više uloga pa mogu biti ujedno i ikoničke, sinkronizacijske, modalizacijske i ritmičke.

- a. Analizirati autentičnu interakciju u kojoj se sudionici ponašaju spontano,
- b. Proučavati pritom i neverbalni aspekt,
- c. Proučavati iskaz unutar konteksta interakcije, odnosno proučavati suiskaz kao kooperativnim iskaz, uobličen prisutnošću i aktivnošću govornika, sugovornika i drugih sudionika interakcije.

Analizirane interakcije autentične su u smislu da su se odvijale u svojem uobičajenom okružju i kontekstu, s uobičajenim sudionicima koji su se bavili svojim uobičajenim radnjama. No, to nisu spontani svakodnevni razgovori licem u lice snimljeni mimo znanja sudionika jer su u učionici bile korištene tri kamere: jedna je snimala učiteljicu, dok su druge dvije snimale učenike sa suprotnih strana učionice. No, sudionici u interakcijama nisu bili obaviješteni da će njihova verbalna ili neverbalna komunikacija biti analizirana.

Transkripti pokušavaju obuhvatiti koliko je god moguće vidljivih elemenata verbalnog i vizualnog ponašanja kako bi se proučio način na koji iz njih proizlaze sveukupni iskazi. Tako u transkriptima (uz)govorne geste nisu predstavljene izolirano od paralelne izgovorene aktivnosti. Upravo suprotno, one se smatraju njezinim dijelom.

Pa ipak, nemoguće je uhvatiti sve verbalne i neverbalne manifestacije u interakciji licem u lice. Unatoč svakom oprezu s ciljem postizanja maksimalne objektivnosti, treba uzeti u obzir rizik previda i izostavljanja nekih elemenata slušnih ili vizualnih manifestacija.

Postoji nekoliko mogućih shema kodiranja neverbalnog tjelesnog ponašanja (Scherer/Ekman 1982: 38):

1. Verbalno označavanje kao što je <pućenje usnica> za <izbacivanje usana prema naprijed>. No, korištenje riječi *pućenje* može imati konotacije koje nisu nužno bitne u transkribiranome dijelu određene razgovorne interakcije. Primjerice u engleskome jeziku u rubrici *pout* prema *The New Oxford Dictionary of English*, 2001. nalazimo: *razdražljiva mrzovolja, sklonost činiti se seksualno privlačnim*; a u francuskome jeziku *la moue* prema *Le Petit Robert* nalazimo ad 2: *figurativno izražavati odbijanje čega ili nesklonost čemu*.
2. Formaliziraniji opis određenog pokreta tijela, primjerice <izbacivanje zatvorenih usana prema naprijed>. Radi se o neutralnom prikazivanju pokreta tijela koji, međutim, nerijetko svojom duljinom verbalnog opisa može otežati očitavanja transkripta.

3. Svrstavanje pokreta prema funkciji, primjerice nazvati deiktičkom gestom pokret upiranja kažiprstom. Teškoća je ovog postupka u tome što osobe unaprijed svrstavajući gestu prosuđuju i o govornikovim namjerama ili ne razlikuju pokrete koji imaju sličan oblik ili funkciju, ali se mogu razlikovati prema drugim kriterijima.
4. Crteži i skice tjelesnih pokreta.
5. Simboličko bilježenje/anotacija (usp. simbole korištene u ovim transkriptima na Shemi 6 u Dodacima).

Sheme kodiranja razlikuju se od autora do autora. U većini slučajeva temelje se na kombinaciji formaliziranog verbalnog opisa pokreta tijela i njegove funkcionalne kategorizacije, te crteža, skica i simboličkih anotacija (McNeill 1992: 377-391, Kendon 2004: 362-364) s namjerom da se transkript učini što dostupnijim za neposredno interpretiranje. Na isti način naši transkripti⁷⁴ kombiniraju različite sheme kodiranja pokreta tijela, simboličko bilježenje, crteže i formalizirano verbalno opisivanje s ciljem da transkripti budu što čitkiji.

Transkripti u našem istraživanju slijede mikroanalitički pristup R. Birdwhistella (1952) u smislu da su svi vidljivi elementi ponašanja zabilježeni u kratkim sekvencama interakcije licem u lice, uključujući i posturoproksemijsku organizaciju, tj. držanje i pozicije protagonista u određenoj situaciji. Međutim, za razliku od mikroanalitičkog pristupa R. Birdwhistella, u ovom istraživanju vizualni pokreti tijela nikad se ne predstavljaju izolirano od drugih elemenata govorenog iskaza, odnosno od svojih verbalnih i prozodijskih elemenata.

Transkribiranje plurimodalnih manifestacija govornih iskaza u interakciji licem u lice zahtijeva iznimno mnogo vremena. Iako se na prvi pogled možda čini jednostavnim, ista se snimka mora gledati mnogo puta kako bi se uočile i zabilježile različite manifestacije koje se istovremeno pojavljuju u istom iskazu. Vrijeme i strpljenje neizbježni su nezgodni čimbenici ovog pristupa. Relativno odnedavno učinjen je napredak stvaranjem novih digitalnih mehanizama kodiranja, kao što je prostorno-vremensko kodiranje u programima Anvil ili Elan, koji otvaraju prostornu dimenziju za video kodiranje na više razina. To nam daje veliku nadu da će buduće anotacije sveukupnog vizualnog i auditivnog usmenog ponašanja postati sve točnijima i čitkijima.

⁷⁴ Primjeri priloženi u Dodacima

Kratke snimke govorene interakcije licem u lice (usp. Shema 7 u Dodacima) transkribirane su u plurimodalnosti svojih manifestacija (auditivnih, vizualnih, taktilnih) pokazuju da iskaz nije linearan, segmentalan, već se sastoji i od vertikalne, suprasegmentalne dimenzije.

Osim uzgovornih gesta, suprasegmentalna je dimenzija sastavljena od prozodijskih elemenata govorenoga jezika (ritma, tempa, visine glasa, naglaska, pauza) i proksemije. Riječi određenog jezičnog sustava nisu jedina građa izričaja i iskaza u usmenoj jezičnoj djelatnosti. Izričaj ostvaren unutar sveukupnog iskaza slijedi određen ritam, tempo i intonaciju, sastoji se i od stanki i tišine, kao i od vidljivih pokreta o kojima je govoreno: tjelesnog držanja, pomicanja ruku i cijeloga tijela, izraza lica, kontakta očima i dodirivanja.

Struktura tih elemenata može se prikazati na sljedeći način:

Kontekst + {Segmentalno + Suprasegmentalno} = Sveukupni /Mnogoliki/ Plurimodalni iskaz

Plurimodalni iskaz služi posrednom djelovanju i rezultira iz koordinirane sprege segmentalnih i suprasegmentalnih čimbenika unutar danog konteksta i situacije.

2.1.2.5. Primjeri doprinosa silingvističkih gesta sveukupnom (su)iskazu

Silingvističke geste nisu dio kakva zatvorenog popisa ili jasno i strogo definiranog kodiranog sustava. Upravo stoga ove geste vrše različite funkcije, ovisno o potrebama određene pragmatike govora. One su sastavni dio sveukupnog (su)iskaza⁷⁵ u kojem se pojavljuju. Nemoguće ih je razlučiti i protumačiti neovisno od ostalih sastavnica sveukupnog mnogolikog (su)iskaza.

Slijede neki od primjera uzgovornih, silingvističkih gesta spomenutih u Uvodu te ilustracije načina na koji one doprinose pragmatičkoj ekonomiji ili zalihosti (su)iskaza.

Ritmičke geste (intonacijske ili udarne geste engl. beats, franc. battements), obično pokreti ruku i glave, sudjeluju u ritmičkom strukturiranju govora

⁷⁵ Govornik i sugovornik su istodobno sustvaratelji, suiskazivatelji (Culioli, 1973) i sumatači iskaza: oni koji tvore govorne činove ujedno ih i tumače, što ovisi o njima i o partnerima interakcije. *Suiskazivanje* se u svakoj komunikaciji oslanja na dvostruki izazov *tko si ti za mene/ tko sam ja za tebe* (Flahault, 1978) što posebice dolazi do izražaja u usmenoj komunikaciji jer govornik stvara iskaz u prisutnosti sugovornika koji svojim ponašanjem utječe na iskazivanje. To je svakako jedan od bitnih razloga radi kojega je u govorenoj komunikaciji isti sadržaj nemoguće izreći na isti način: komunikacija pokreće stalni proces međuprilagodbe i to se odražava u suiskazu. Suiskazivatelj je iskazivatelj-vo ogledalo (*le co-énonciateur est „le miroir de l'énonciateur“*; Culioli, 2005: 155).

i većinom ne donose značenje samostalno. One skandiraju, naglašavaju ili osvjetljavaju određeni segmentalni element izričaja unutar sveukupnog (su)iskaza.

Na Primjeru (57) u Dodacima, učiteljica razredu objašnjava zadatak u testu; njene ritmičke geste naglašavaju svaku pojedinu riječ. Pragmatička ekonomija iskaza počiva u činjenici da jednostavnim čitanjem zadatka učiteljica prešutno izražava i:

Ono što govorim iznimno je važno i morate obratiti pozornost na svaku riječ.

Modalizatori ili modalizacijske geste su većinom izrazi lica. One prenose govornikov stav i grade pragmatičko značenje iskaza. Govornikovi izrazi lica nužno pokazuju njegovo ili njezino unutarnje stanje, no oni se mogu iskoristiti i za ostvarivanje govornih činova (kao što su naredba, molba, zahtjev itd.), a da to nije izričito izgovoreno korištenjem performativnog glagola (npr. *Naređujem ti da to učiniš*). Tako izrazi lica izričaja *Dođi ovamo* donose dodatno značenje sveukupnom iskazu, ne opterećujući segmentalni izričaj viškom riječi.

(2) *Naređujem ti da dođeš ovamo = moraš doći!*

Dođi ovamo!

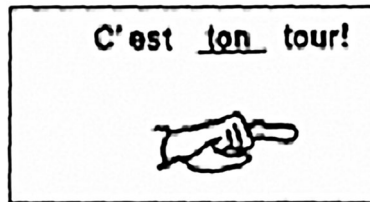

(3) *Ljubazno te pozivam da dođeš.*

Dođi ovamo.

Uzgovorne geste raznim načinima ilustriraju i djelatno grade semantički i pragmatički sadržaj sveukupnog iskaza:

1. *Deiktičke geste* pokreti su *pokazivanja* – primjerice:

(4) *Ti si na redu!*

Radi se o primjeru zalihosti geste u odnosu na prateći govor. Ta zalihost može imati razne pragmatičke razloge. U ovom konkretnom primjeru bilo je buke u slušnom kanalu i govornik nije bio siguran hoće li se njegove riječi čuti.

Geste pokazivanja ne ukazuju uvijek na konkretne elemente u gestikulacijskome prostoru. Njihovo značenje često ovisi o referentnoj vrijednosti koju govornik i sugovornik pripišu određenom dijelu gestikulacijskog prostora u kontekstu usmenog razgovora (McNeill 1992: 18).

2. *Ikoničke ili slikovne geste* slikovito opisuju konkretni pojam. I apstraktni pojmovi se mogu zorno prikazati u gestikulacijskome prostoru, u tom se slučaju radi o *metaforičkim* gestama. Konkretni ili apstraktni pojmovi se mogu zorno prikazati na razne načine:

a. *Spaciografičke ili prostorno-grafičke geste* prikazuju prostornu strukturu, kao na Primjeru (5), u kojoj je gesta samo naoko zalihosna segmentalnom dijelu iskaza, jer u stvari ona donosi novi sadržaj: *Nika-ko nisu mogli probiti okruženje*. Time prostorno-grafička gesta doprinosi pragmatičkoj ekonomiji sveukupnog iskaza.

(5) *Policijske snage su okružile Parlament.*

b. *Kinemimičke geste* oponašaju igrom tijela stanje ili radnju o kojoj se govori, kao na sljedećoj slici:

(6) *Razboljela se* (franc. *Elle est tombée malade*, eng. *She fell sick*, doslovno hrv.^{*76} *Pala je bolesna*).

Opet je gesta i zalihosna u verbalnom dijelu i doprinosi pragmatičkoj ekonomiji ukupnog iskaza tako što neverbalno prenosi sljedeće: *Nije više mogla stajati na nogama*.

Obratimo pozornost na još jedan primjer u kojemu su uzgovorna kinemimička gesta i linearni verbalni izričaj u zalihosnom odnosu:

(7) < Dlanom okrenutim prema podu, govornik zatvara svoju desnu ruku, i polako povlači šaku prema sebi > govoreći *Otvaram vrata*.

Ovdje ikonička kinemimička gesta ilustrira konkretan sadržaj verbalnog iskaza. Izraz lica govornika donosi k tome i preneseno značenje, vizualno tumačeći verbalni izričaj da bi postigao neizvjesnost (*suspens*) u narativnom diskursu. Svojom posturomimogestualnom igrom govornik djeluje kao da se nalazi u virtualnom prostoru naracije sklapajući u šaku kvaku i otvarajući imaginarna vrata. Tim pokretom sugerira način na koji su vrata bila otvarana u njegovoj naraciji i ozračje u kojem se to događalo.

c. *Piktomimičke geste* ocrtavaju referent u gestikulacijskome prostoru:

⁷⁶ * označava doslovno prevedene, neprihvatljive rečenice u uporabi danoga jezika.

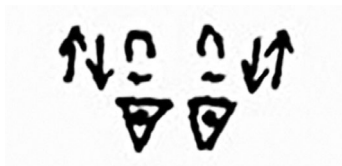

(8) *C'est une petite maison pour faire du camping./To je malena kuća za kampiranje.*

Učiteljica gestom i riječju objašnjava riječ *šator* (na francuskom: *une tente*).

Zalihosnost ove geste pomaže učiteljici objasniti francusku riječ hrvatskim učenicima, a da je ne prevede na hrvatski, navodeći učenike da aktivno sudjeluju u interpretaciji.

Osim ritmičkih, modalizacijskih i ilustracijskih ikoničkih gesta, *metaforičke geste* predstavljaju važnu skupinu uzgovornih, silingvističkih gesta koje *opredmećuju* ili *utjelovljuju* apstraktne pojmove i njihove suodnose. Na primjeru 9, učiteljica pokazuje svojim učenicima, prije nego objašnjava novu riječ:

(9) *Na primjer!*

Njeni pokreti ruku uvode *primjer* kao da je konkretan predmet u gestikulacijskome prostoru (usp. posude ili metafore-prijenosnike u komunikacijskome kanalu McNeill, 1995: 14), a pokreti njene glave, obrva i očiju pozivaju slušatelja da obrati pozornost.

Evo još jednog primjera metaforičke uporabe gesta, pri čemu se apstraktni pojmovi uvode kao konkretni predmeti u gestikulacijskome prostoru:

(10) *Od sada imamo na raspolaganju **javni i privatni sektor**. Moramo smanjiti **prelijevanje** iz jednog u drugi.*

Javni i privatni sektor zdravstva predstavljeni su kao konkretni predmeti u gestikulacijskome prostoru, kao i smjer financijskog „prelijevanja“ iz jednog u drugi.

2.1.3. RASPRAVA

Svi sustavi prirodnih jezika su artikulirani na dvije razine. Na prvoj su razini monemi⁷⁷ ili morfemi, značenjske vokalne jedinice. Jedinice koje imaju arbitrarno povezano značenje i vokalni oblik povezane su jedne s drugima unutar jezičnoga sustava. Na drugoj se razini vokalni oblik, akustična slika tih značenjskih jedinica može analizirati u foneme, glasovne razlikovne jedinice koje na temelju opreka ili opozicija služe za razlikovanje riječi.

Činjenica da je dvostruka artikulacija karakteristika svih prirodnih jezika ne znači da oni na raspolaganju nemaju elemente izvan sustava dvostruke artikulacije. Radi se o *suprasegmentalnim* elementima jezične djelatnosti. Jezična djelatnost⁷⁸ ne uključuje samo elemente jezičnog sustava, već i su-

⁷⁷ André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, 1970.

⁷⁸ Franc. *langage*

prasegmentalne, izvansustavne elemente koji su u većoj ili manjoj mjeri organizirani *hic et nunc* u određenoj govornoj situaciji

Jezična djelatnost ili jezik u širem smislu riječi, nije samo gramatički, fonološki, leksički i semantički skup neovisan o kontekstu i situaciji, već se sastoji i od aspekata ovisnih o kontekstu, koji uključuju mnogolikost na razini izraza i semantičko-pragmatičku pluridimenzionalnost na razini sadržaja. Suvremena jezična istraživanja u 21. stoljeću otvaraju se proučavanju ovih područja jezične djelatnosti posebice u svjetlu teorije (su)iskazivanja, govornih činova, pragmalingvistike te kognitivne lingvistike.

Koja je svrha suprasegmentalnih elemenata koji uključuju i pokrete tijela u sprezi s riječima u usmenoj interakciji licem u lice? Radi se svakako, između ostalog, i o doprinosu pragmatičkoj ekonomiji jezika: reći više uz manji napor i uz što manje utrošenoga vremena. Termin *ekonomija* ovdje se, dakle, koristi u smislu principa djelovanja.

Izraz govorenoga jezika, segmentalni i suprasegmentalni, velikim je dijelom određen principom ekonomije, odnosno principom najmanje uloženog truda i maksimalne učinkovitosti u danim okolnostima.

Na korištenje suprasegmentalnih sredstava izražavanja utječe *pragmatička ekonomija* u sveukupnom mnogolikom, odnosno plurimodalnom (su) iskazu. Prozodijske osobine našeg iskaza, pokreti glave i očiju, naši izrazi lica itd. uvelike nas (i kao govornike i kao sugovornike) mogu poštediti komputacijskog i fonacijskoga napora suvišnog korištenja linearnih, segmentalnih elemenata u našim svakodnevnim interakcijama licem u lice. Ako uzgovorna (koverbalna) gesta ni na koji način ne može doprinijeti maksimalnom učinku u određenoj pragmatici, ona će načelno biti manje prisutna u govorenom izražavanju. Tako je istraživanje (Iverson, Tencer, Lany, Goldin-Meadow 2000: 126) o odnosu između gesta i govorenja kod prirodno slijepih osoba i onih koji vide i uče jezik, pokazalo da se :

slijepa djeca naizgled manje oslanjaju na geste nego djeca koja vide. Tako, dok vizualne informacije možda nisu ključne za pojavu gesta, izgleda da odsutnost vida utječe na mjeru u kojoj slijepa djeca koriste geste pri komunikaciji, i to tako što im uporabu, u većini slučajeva, znatno umanjuje. Geste se možda koriste relativno rijetko jer se smatraju manje učinkovitim sredstvom komunikacije.⁷⁹

⁷⁹ ...blind children appear to rely on gesture to a lesser degree than do sighted children. Thus while the visual input may not be essential for the emergence of gesture, the absence of vision appears to influence the extent to which young blind children use gesture to communicate, in most cases, dramatically decreasing its rate. Gesture may be used relatively infrequently because it is presumably a less efficient means of communication.

Kad govorimo o pragmatičkoj ekonomiji, ne smijemo zaboraviti zalihost kao drugu stranu istog fenomena: slušatelj daje mnogo više informacija nego što je potrebno za lakšu i bržu interpretaciju. Percepcija govora nije sama po sebi isključivo slušni proces jer vizualne manifestacije imaju važan utjecaj u percepciji govorenoga jezika (McGurk, McDonald 1976: 146).

Učinkovitost govorenoga jezika kao sredstva komunikacije nije zajamčena savršenim izgovorom i recepcijom svakog pojedinog izgovorenog elementa. Zahvaljujući zalihosti, koja postoji na segmentalnoj, kao i na supra-segmentalnoj razini sveukupnoga (su)iskaza, slušatelj može interpretirati iskaz ako i ne registrira svaki njegov dio.

Tako, ako se vratimo na gornje primjere silingvističkih gesta, njihove funkcije su često utemeljene u pragmatičkoj ekonomiji ili zalihosti: uzgovorne ili koverbalne geste nerijetko dopunjuju i naglašavaju određene segmentalne dijelove iskaza kako bi privukle pozornost slušatelja na njih i olakšale mu interpretaciju iskaza; modalizacijske geste rasterećuju iskaz od performativnih glagola kao što su: *naređujem ti da* ili *pozivam te da*; ilustracijske geste doprinose verbalno izraženom sadržaju zornim prikazivanjem ili oslikavanjem referenta u gestikulacijskom prostoru.

Kad bismo opći iskaz reducirali na njegov verbalni, segmentalni dio i izolirali ga od situacije u kojoj se odvija, zanemarili bismo tumačenja koja proizlaze iz situacijskog konteksta (tj. *gdje*, *kada* i *kako* je iskaz upotrijebljen). Također bismo zanemarili tumačenja koja proizlaze iz plurimodalnih, mnogolikih sredstava izražavanja kojima se koriste sudionici interakcije: prozodija, stanke, izrazi lica, držanje, pokreti tijela općenito, proksemija itd.

2.1.4. ZAKLJUČAK

Uzgovorne geste i stanke funkcioniraju u sprezi s verboakustičkom aktivnošću kao višestruke sastavnice sveukupnoga govornog procesa u određenoj situaciji. Njihovo je korištenje u pragmatici usmenoga govora često motivirano principima pragmatičke ekonomije i zalihosti unutar plurimodalnog iskaza.

Primjeri silingvističkih gesta pokazuju da uloga koju one igraju u sveukupnom iskazu može varirati na pomičnoj skali od rubne do ključne važnosti za njegovu interpretaciju. Važnost razgovornih gesta i drugih supra-segmentalnih čimbenika ovisi o komunikacijskim potrebama i okolnostima sudionika razgovora u konkretnoj situaciji.

Dvostruka artikulacija jezičnoga sustava osigurava iznimnu ekonomiju u organizaciji jezičnog izraza: s ograničenim brojem zvučnih jedinica, a zahvaljujući njihovim raznim kombinacijama, možemo stvarati neograničen

broj riječi i iskaza. No, sveukupna ljudska jezična djelatnost nudi i više od toga. Budući da se govorni jezik ostvaruje u okolnostima koje nisu uvijek optimalne, ima na raspolaganju suprasegmentalna, neverbalna sredstva izražavanja, ovisna o kontekstu, kojima se može povećati komunikacijska učinkovitost iskaza.

Ljudski jezik, u širem smislu riječi, ima kao sredstvo komunikacije na raspolaganju s jedne strane jezični sustav neovisan o kontekstu, a s druge strane kontekstualno ovisna suprasegmentalna sredstva izražavanja. Sva su ova sredstva više ili manje sociokulturno određena i pripadaju govornikovoj globalnoj komunikacijskoj kompetenciji u određenoj jezičnoj zajednici. Uzgovorne geste i drugi suprasegmentalni elementi govora nisu toliko strogo uvjetovani konvencijama kao segmentalni elementi govorenoga jezika. Nadalje, konvencije za korištenje gesta nisu nužno arbitrarne niti stabilne poput onih koje proizlaze iz dvostruke artikulacije jezičnoga sustava. Korištenje gesta i drugih suprasegmentalnih sredstava izražavanja pruža slobodu za kreativnost i improvizaciju. Dakle, suprasegmentalna sredstva govorenoga jezika vrlo učinkovito odgovaraju na zahtjeve konkretne interakcije licem u lice, djelujući, naravno, u sprezi sa segmentalnim dijelovima jezičnoga sustava.

Tajna beskrajne originalnosti i učinkovitosti govorenoga jezika u interakciji licem u lice te njezine sposobnosti kreativnog funkcioniranja u neograničenom broju situacija leži velikim dijelom i u bogatstvu kombiniranja segmentalnih i suprasegmentalnih sredstava izražavanja.